

PLASTIHKKA NUOSKIDEAMI VÁIKKUHUŠAT ÁRKTIŠA ELLIIDE

ČOAHKKÁIGEASSU POLISI-DAHKKIDE

ÁRKTIŠA VÁKŠUN- JA ÁRVVOŠTALLANPROGRÁMMA

ARCTIC COUNCIL

AMAP

VÁLDO FUOMÁŠUMIT

PLASTIHKKA NUOSKIDEAPMI LEA BUOT
BÁIKKIIN ÁRKTISIS, DAS LEAT MÁNGGAT
NEGATIIVA VÁIKKUHUSA ELLIIDE JA
EKOVOGÁDAGAIDE.

- Plastihkkanuoskkideami váikkuhusat leat earret eará ealliid
sorrun fierpmat ja báttit, ja maiddá nealgevárra, siskkáldas
fysalaš vahágat ja fisiologalaš váikkuhusat go borra
mikroplastihkka dahje stuorát plastihkkaávdnasat.
- Vejolaš vahágahtti plastihkkakemikálat sáhttet luovvanit
birrasii ja sáhttet váikkuhit ealliide mat leat njiellan
plastihkkapartihkkaliid.

Kris Grabiec/Shutterstock.com

Ana Flaker/Shutterstock.com

DEHÁLAŠ VÁILEVAŠ DATA
OLÁMUTTUS JA KVALITEHTA
HEHTTEJIT FIGGAMUŠAID
ÁRVVOŠTALLAT VÁIKKUHUSAID
JA RISKKAID MIEHTÁ ÁRKTISA.

- Dieđut plastihka váikkuhusain árktaš ealliide
leat oalle hárvanaččat, gávdnojit dušše muhtun
guovlluin ja ráddjejuvvon mearri šlájain.
- Eahpekonsekveansa diehtokvalitehtas ja eará
dutkanmušaid fáktorat hehttejit ángiruššama
árvvoštallat riskkaid.
- AMAP analysa ulbmil lea identifiseret
váilevaš dieđuid, máhtu ja resurssaid ja
ovddidit ávžžuhusaid movt daid čoavdit. Dát
čoahkkáigeassu politihkalaš mearriddedjiide
sisttisdoallá guovddáš ávžžuhusaid
doaibmabijuide mat sáhttet leat veahhkin váldit
eret daid váilevašvuodaid.

SORROMA FYSIOLOGALAŠ VÁIKKUHUSAT PLÁSTIHKA NJIELLAMIS, JA PLASTIHKII LASIHUVVON KEMIKÁLAT LEAT VUORUHUSAT DUTKAMIS JA INTERVENŠUVNNAIN.

- Dálá dieđuid vuodul ja dutkamušaid mielde plastihkkanuoskkideapmi sáhttá váikkuhit mángga šlájaide ja ekovuogádagaide Árttisis.

BIJUT LEAT DÁRBBAŠLAČČAT SUDDJET ÁRKTISA ELLIID JA OLBMUID PLASTIHKAS VAHÁGAHTTI VÁIKKUHUSAIN

- Mánggain dain šlájain mat leat dutkojuvvon dán analysas leat dehálaš rollat árttalaš ekovuogádagain ja biebmoferpmádagain, ja leat dehálaš biebmogáldut olbmuide. Plastihkka ealliin mat borrojuvvojit olbmuin sáhttet danne maidái mielddišbuktit olbmo eksponerema.
- Servodagat mat birgejit guliin ja eara váikkuhuvvon ealliin vásihit vejolaš riskkaid biebmosihkarvuhtii ja sihkarvuhtii plastihka váikkuhusain, šlájaide ja ekovuogádagaide nuoskkideami geažil.
- Vaikko máilmmiviidosaš buvttadeapmi plastihkas lea unniduvvon, dálá plastihkaid biedganeapmi birrasis joatká ráhkadit mikroplástihkaid, dat deattuha dárbbu ipmirdit mikroplastihkka váikkuhusaid Árttalaš ealliide, ekovuogádagaide ja álbmogiidda ja ovddidit strategiijaid suodjalit daid.

MANNE DOAPPAR JA MIKROPLASTIHKKAT LEAT FUOLAHUS ÁRKTISII

Plastihkka buvttadeapmi lea sturron jođánit 1950-logu rájes, ja plastihkka nuoskkideapmi lea šaddan globála hástalussan. Plastihkkapartihkkalát leat hui iešguđetláganat sturrodagas ja kemihkalaš sisdoalus. Mikroplástihka leat unnit go 5 mm sturrosaččat ja gávdnojit duođain juohke habitahtas planehtas.

Árktalaš guovlluin mielddisbuktet plastihka ruskkat ja mikroplasttat vahágiid elliid dearvvašvuhtii ja birgejumái, main sáhttet leat váikkuhusat álgoálbmogiidda ja eará populašuvnnaide main lea birgejummi váikkuhuvvon šlájain. Plásttaid eksponeren váikkuha maid ovttasdoaibmamii eará ráfehuhtti ávdnasiiguin, nugo dálkkádatrievdan ja mirkkolaš kemikálat birrasis.

2016:s lea AMAP identifiseren mearraplasttaid ja mikroplasttaid eanet fuolastuvvama váttisvuohtan Árttis. Daid lassáneaddji leavvama geažil ja daid vejolaš viiddis váikkuhusaid geažil Árttalaš ekovuogádagaide. AMAP ásaheai maŋŋil vákšunplána dasa movt organiseret data čohkkema plastihka nuoskideamis miehta Árttis ekovuogádata ja koordinerejuvvon ja harmoniserejuvvon vugiid bokte árvvoštallat gálduid, fievrreamei, trenddaid ja váikkuhusaid.

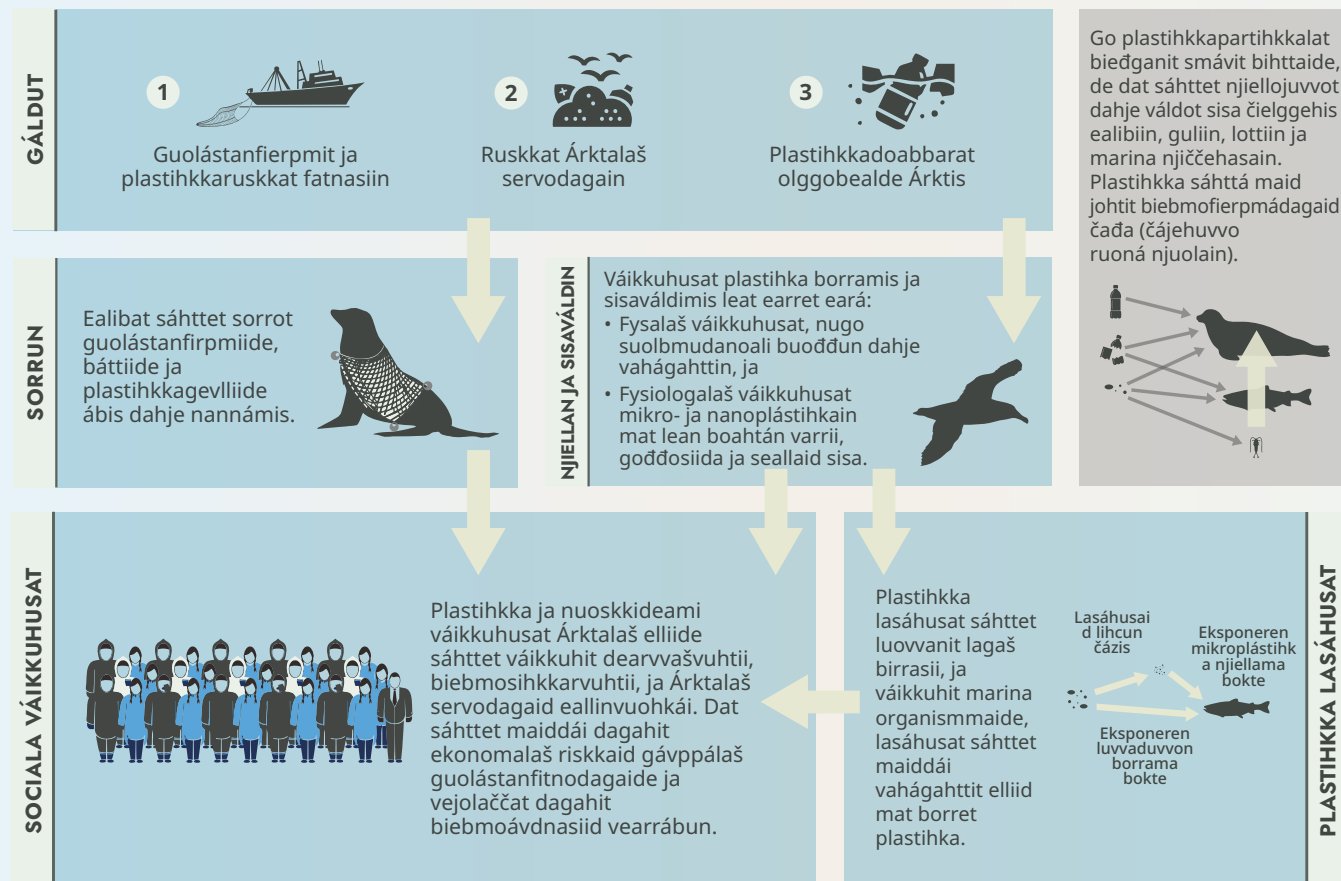
Eanas báikkiin árttalaš ekovuogádagas gávdnojit bázaheasat mat bohtet báikkálaš gálduin ja mearrajohtolaga bokte gálduin mat leat vuolit latitudain. Smávva mikroplasta mikkut sáhttet maiddái fievrriiduvvot atmosfeara bokte.

Vaikko eanas árttalaš eallišlájat eai vel leat iskojuvvon plastihkkanjiellamis, de lea plastihkkaasážat gávdnon ollu dain ealliin mat leat dutkojuvvon. Váikkuhusat plástta nuoskideapmái leat earret eará sordum, fysihkalaš ja fisiologalaš čuozaheasat njielladuvvon plastihkas ja vejolaš mikkolaš váikkuhusaid plástihka lasáhusa kemikaliain. Čuoovvovaš oasit polidáhtniiid čohkkáigeasus giedahallet dáid gávdnosiid oktan váilevašvuođaid identifiserema.

OYDDEŠ AMAP JA ÁRTTALAŠ RÁDI RESURSSAT RUŠKKAID JA MIKROPLASTIHKKA BIRRA ÁRTTIS

- Obbalaš govva AMAP álgaheamis Árttisa mikkuid Vákšun- ja árvvoštallamii (2021).
- AMAP-doabbara ja mikroplástihkaid Vákšunplána (2021)
- AMAP-doabbara ja mikroplástihkaid vákšunrávvagat, veršuvdna 1.0 (2021)
- Árttalaš plastihkkanuoskidanpolitihka geahčadeapmi riikkaide mearralottiid ektui (2021)
- PAME guovllulaš doaibmaplána mearradoabbariid birra Árttis (2021)

VÁIKKUHUSAT DOABBARIIN JA MIKROPLASTIHKKAIN ÁRTTISA BIOTAS

SORRUN

Plástagievllat ja báttit leat fysalaš riskkat elliide Árktesis. Stuorra fuolla lea go mearraeallit, oktan korállat, skálžžut, guolit, láhppon ja bálkestuvvon dahje eará láhkái vajálduvvon guolástanreaiddut sorrojit. Mearranjiččehasat ja mearralottit sáhttet maid darvánit govdo plástabázahusaide ja plástaruskkaide mat leat golgan gáttiide. Lottiid sáhttet bidjan plástihka doabbariid besiide, ja dat sáhttá dagahit ahte sihke ráveslottit ja nuorra lottit sorrojit daidda.

VÁIKKUHUVVON ŠLÁJAT

Guorahallamiin leat gávdnon unnimusat 12 mearranjiččehasaššlájja, golbma nannánnjiččehasaššlájja ja 24 mearraloddešlájja sorron Árktesis. Muhtin dokumeanttat mitalit maid ahte korállat, reabbáeallit ja guolit leat sorron meara botnis.

VÁIKKUHUSAT

Sorrumat čuhcet iešguđet láhkái guđege šlájjaide. Njuorjjuide ja eará márina njiččehasaide sáhttá sorrun marina ruskkaide dagahit háviid maid boadus sáhttá šaddat infekšuvdna dahje rumašosiid láhppima. Sorrumat dávjá dagahit gáržžiduvvon mobilitehta, stuorát energiijagáibádusaid (eanet lihkađeami geažil) ja unniduvvon biebmoohcankapasitehta.

Sihke sorrojuvvon njiččehasat ja lottit leat hearkkibut boraspiriide ja sis lea riska hohkkat, ja sorron organismmat meara botnis, nugo vuodđoguliin, reappáin ja lottiin lea stuorit riska nealgut. Lea váttis meroštallat man ollu ealibat leat hohkkan sorruma geažil ja dasto guohcagan ovdalgo sin jápmima sáhttá áicat ja duođastit.

VÁILEVAŠVUODAT

Dieđut sorrhumiid birra leat eanaš vuodduuvvon opportunisttalaš fuomášumiide (earenoamážit marina njiččehasaide) dutkiin ja servodagaid lahtuid bokte, nu ahte sorrhumiid dávjávuohta, váikkuhuvvon šlájaid lohku, ja báikkit gos sorrhumat dāhpáhuvvet Árkttis ii sáhte vuos karakteriseret. Dábálaš dahje standárdiserejuvvon diehtovuorkkain čohkke dieđuid sorrojuvvon ealibiid birra Árkttis eai leat ain gávdnamis.

Diehtovuorkkát mat gávdnajit leat dábálaččat báikkálaš dahje guovllulaš dásis, ja váilot standárdiserejuvvon vuogit ovdamearkkaid čohkkemii ja raporteremii ja dat eastada kvantitatiiva analysaid.

Harmoniserejuvvon sirkumpolára sorrhundataid váilun ja váttisvuohta sorrhundata beassamii mánggain datavuorkkain leat dat váldo váilevašvuodat maid ferte gieđahallat ovdal go dutkit sáhttet ipmirdit sorrhumiid viidodaga, dávjávuođa ja váikkuhusaid Árkttis.

10 : 65207

NJIELLAN/ SUOLMUDEAPMI

Plástta njiellamis sáhttet leat vahátlaš ja muhtumin goddi váikkuhusat elliide. Njiellama/ suolbmudeami vejolaš váikkuhusaid sáhtta juohkit guovtti oassái: fysalaš váikkuhusaide (omd. suolbmudanoali buođđun dahje vahágahttin) ja fisiologalaš váikkuhusaide (mikropartihkkalat dahje kemikálat plásttas, maid sáhttet maiddái váldot bajás vuoignama bokte, suvddiin ja eará geainnuid bokte).

Fysalaš vaháгат mat šaddet go lea njiellan plastihka leat dutkojuvvon dušše soames šlájain ja geográfalaš guovlluin. Makkár fisiologalaš váikkuhusat plasta njiellamis šaddet go šaddá biepmu vuostáiváldit (dahje jus dan oažžu vuoignama bokte, suvddiid ja eará geainnuid bokte) váikkuha ceavzimii, šaddamii, reproduksuvdnii, metabolismii, čoalle-mikrobiomesii, láhttemii ja oksidašuvdnastressii, earret eará váikkuhusaid.

VÁIKKUHUVVON ŠLÁJAT

Árktalaš mearrabirrasis leat gávdnan plastihkkaávdnasiid njiččehasain, lottiin, guliin ja čielggehis ealibiin. Nannámis leat oaidnán ahte polárbiertnat, njálat ja gumpet borret plastihka. 2023 rájes eai leat eanas árktalaš eallišlájat vuos iskojuvvon plastihkka njiellama vuodul.

Vaikko plastihkat gávdnojedje mángga šlájat mat guorahallojuvvojedje, de dušše moadde dutkamuša duodaštedje fysalaš vahágiid njielladuvvon plastihkas (lottiin). Laboratoriadutkamušain lea dihto fysiologalaš váikkuhusat fuomášuvvon guliin ja čielggehis ealibiin mat gullet Árktalaš guvlui, ja eará fysiologalaš váikkuhusat leat raporterejuvvon loddedutkamušain.

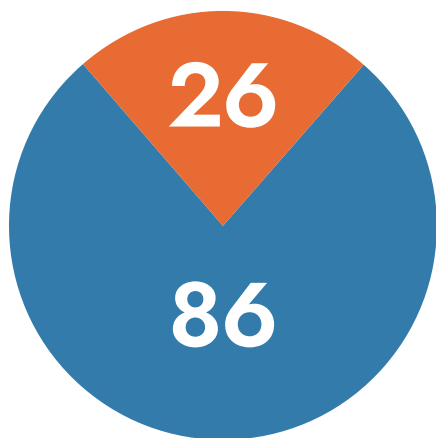
FYSALAŠ VÁIKKUHUSAT

Olggobealde árktalaš guovllu leat oaidnán mearraealliid nugo lottiid, bossuid ja galbarihciid mat leat ožžon unnit borramuša dahje nelgon, danin go čolait oalát dahje belohahkii leat buđđojuvvon, ja muhtun oktavuodain leat dutkit árvalan ahte dat sáhtá mielddis buktit jápmima.

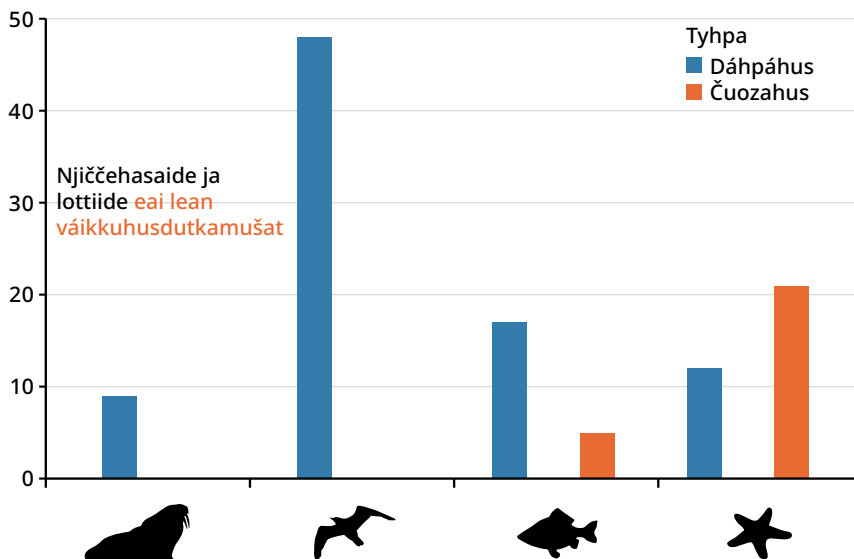
Muhtin eallišlájat leat maid gávdnon daiguin digestiválaš vigiiguin (omd. galbarihcit, lottit, marina njiččehasat) muhto siskkáldas vigit suolbmudanoalis eai dárbbas leat dábálaččat, vel báikkiin gos lea alla mearri plastihkkaborran. „Plasticosis“, mas mearralottit mat borret mearkkašahtti ollu plástihka ráhkadit hávvaduvvon godđosa čoliin, dát lea rapporterejuvvon dušše laboratoriadutkamušain ja ovttá šlájat mearralottiin Máttá Oceana ábis

Árktalaš guovlluin, go geahččá ráddjejuvvon duodaštusaid otná rádjái, orrot fysalaš vahárat plastihka borramis leame háreve. Dát sáhtá rievdat boahpteáiggis go fanasfievrreapmi dahje ovdáneapmi lassána Árktalaš guovlluin.

23% INDENTIFISEREJUUVVON MIKROPLASTIHKAID DUTKAMUŠAIN ÁRKTISII RELEVANTA BIOTAS ÁRVVOŠTALLO LEAT FYSIOLOGALAŠ VÁIKKUHUSAT.

Dutkamušaid lohku

FUOMÁŠUVVON VÁIKKUHUSAT ÁRKTALAŠ ŠLÁJAIN LEDJE:

● REPRODUKŠUVDNA ● METABOLISMA ● SUOLBMUDANOALI RIEVDADUSAT ● LIHKADUS ● BOZZADUVVAN

FYSIOLOGALAŠ VÁIKKUHUSAT

Plastihka njiellan ja suolbmudeapmi sáhtta váikkuhit ceavzimii, ahtanuššamii, reproduksuvdnii, metabolismii, suolbmudanoali-mikrobiomáide, láhttemii ja oksidatiiva stressii, earret eará váikkuhusaid geažil. Árktalaš guovllu náliid gaskkas leat vásihan dáid váikkuhusaid čielggehis ealibiin, guliin, lottiin ja sáhpániin, ja olggobealde Árktalaš guovllu leat vásihan dáid váikkuhusaid maiddái eará njiččasain ja lottiin.

Lassánan duodaštusat čájehit ahte unnit mikroplastaoasážat (omd. unnit go 10 µm) sáhttet dagahit eanet negatiiva váikkuhusaid go stuorit. Go buohtálastá se sáhttet smávít partihkkalat boahit sisa eambo orgánaide go stuorit partihkkalat.

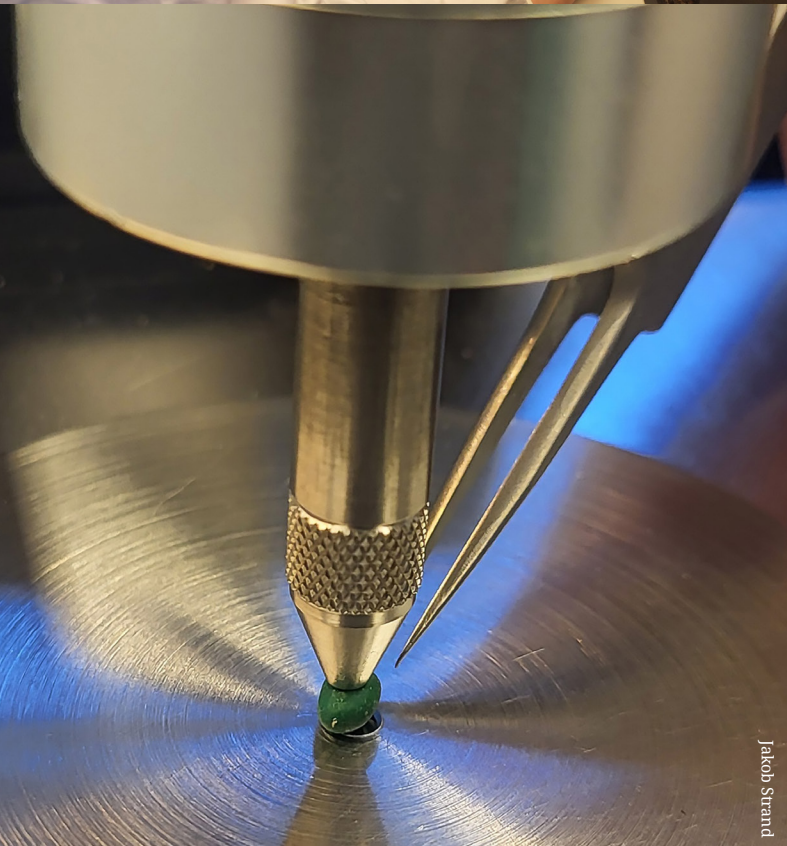
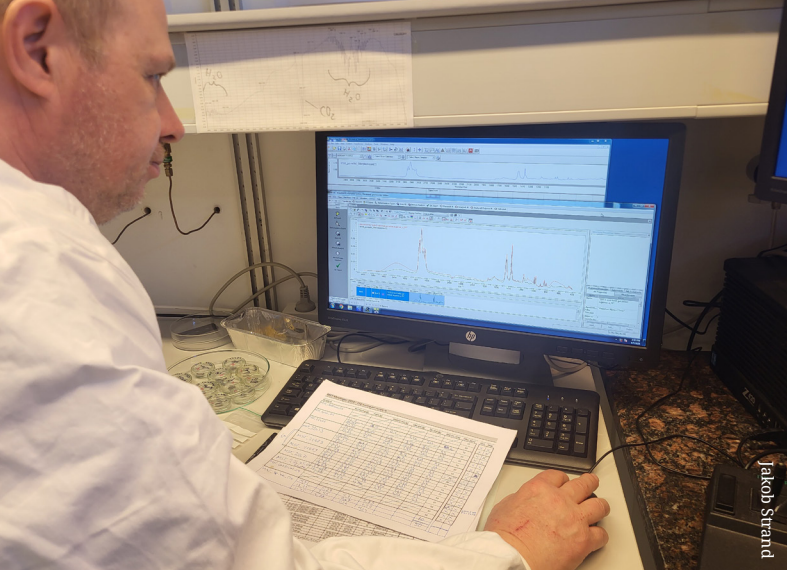
Mikroplastihka sáhtta fievrriduvvot borramušfierpmádaga bokte go boraspiret borret sálašealibiid, ja laboratoriadutkamušain lea mikroplastta sirdáseapmi eará tissuesiidda duodaštuvvon guliin ja reappáin, ja maiddái bivdon árkalaš guliin. Olbmot sáhttet eksponerejuvvot

mikroplastihkkii go borret mearrabiepmuid, ja mikroplastihkka lea fuomášuvvon olggobealde Árktisa olbmuid čičžemielkkis, varas, geahppátissueiin, baikkain ja goatu siste. Mikroplastihka gávdnojedje fállabuoiddis, mii sáhtta dagahit riska árkalaš álgoálbmogiidda geat leat sorjavaččat fállabuoiddis árbevirolaš biebmodoalus.

Olbmo eksponeren mikroplastihkkii sáhtta dagahit oksidatiiva streassa, vuolšši, metabolismma rievdamma, čollebiomii ja muosehuhttima, nuoskideddjiid sirdima, neurotoksisitehta, reproduktiiva toksisitehta, borasdávdda ja váikkuhusaid immunitehtadoibmii.

Bahás čuozaš maid mikroplasttat dagahit guollenáliide sáhtta maiddái váikkuhit olbmuid borramušsihkkarvuhtii, erenoamážit árkalaš servodagain gos guollebivdu lea birgenláhki.

VÁILEVAŠVUODAT

Oppalaččat leat unnán diedut plásttageavaheami váikkuhusaid birra árkatalaš šlájaid. Leat hui unnán diedut Árkatalaš guovllus, ja diedut leat dušše čohkkejuvvon dihto guovlluin ja vejolašvuodaid mielde. Diedut plastihka njiellama váikkuhusain leat maid hui vátnasat nannánšlájain, earret laboratoriadutkamušain mat leat dahkkon sáhpániin ja snjierain. Dálá dilis ii gávdno oktasaš diehtovuorká dieduid čohkkemii mikroplastihka čuozašusain ellibiidda.

Lea vuđolaš hástalus gávdnat heivvolaš Árkatalaš iskkusšlájaid ja sturrodagaid guorahallat njiellamiid fysihkalaš ja/dahje fysikologalaš váikkuhusaid. Gávdnojit eanet máhttuváilevašvuodat mat gullet plastihka gávdnamii iešguđet šlájain, ja diedut dan birra jus mikroplasttat bioakkumulerejuvvot, ja makkár šlájat heivejit buoremusat ekovuogádatnuoskkideami

indikáhtorin. Gávdnojit maiddá váilevašvuodat min dieđuin daid mikroplasttaid konsentrašuvnnaid ja ovtastusaid váikkuhusain, mat leat mihtiduvvon birrasis organismmaid ja ekovuogádagaid fysiologiijai, ja maiddá mánggaid streassaávdnasiid ovttasdoaimma váikkuhusain.

Lea dehálaš sihkkarastit konsisteanssa gaskkal plásttanjiellama viidodaga ja dutkamušaid plásttanjiellama váikkuhusain, mii guoská plástta šlájaid, sturrodahkii ja čoahkkádusa heiveheapmái. Vai lea vejolaš buohtastahttit, de galggašedje gávdnanlogut almmuhuvvot dárkileabbo dieđuiguin maidda gullet metadieđut, ja váikkuhusguorahallamiin galggaše geavahit realisttalaš konsentrašuvnnaid, ávdnassisoalu ja guhkesáiggi eksponeremiid.

PLASTIHKKA LASIHUVVON KEMIKÁLAT

Plastihkka lasihuvvon kemikálat (dás manjá gohčoduvvon plastihka lasáhusat) leat dihtomielalaččat seaguhuvvon plastihkaide vai oažžut sávahahtti bohtosa prosessadettiin dahje addit konkrehta iešvuodat loahppabuktagiidda (omd. fleksibilitehta, bissovašvuolta ja ivnni). Plastihkka lasáhusat sáhttet váikkuhit árkatalaš ealliide mat leat borran plastihkkapartihkkaliid. Viidáseappot sáhttet árkatalaš eallit leat váikkuhuvvon kemikálaid eksponeremis mat leat luovvnanan eret plastihkain marina birrasis, dahje eará šlájaid, mat borrama bokte leat eksponerejuvvon dáidda kemikalaide,.

Gieskat čájehuvvon iskkadeapmi mas identifiserejuvvojit badjel 16,000 kemikála mat leat geavahuvvon dahje gávdnojit plásttabuvttadeamis, čájeha ahte dušše 6 proseanta dain kemikálain lea riikkaidgaskasaš lánkaasahusa vuolde, ja das gávnnavuvvui ahte 4200 kemikála plásttas leat deatalaččat sin bistevasvuoda, bioakkumulerejeaddji, mobiila ja/dahje mirkoávnaslaš iešvuodaid geažil. Muhtin plástabuktagiin máhttet plastihkallasáhusat leat lagabui 60 proseantta ávdnasa obbalaš hivvodagas. Mirkkolaš ja mirkkohis kemikálat birrasis sáhttet maid laktojuvvot plastihkkaosáziidda.

Dábálaš lasseávdnasiidda gullet ftaláhtaid ja bisfenol A, ja dutkamušain lea gávnnavuvvon ahte dain lea oktavuolta endokrinea hehttehusaiguin ja čuovvuvvas reproduktiiva ovdánahttima abnormalitehtii marina organismmain, nugo guliin ja čielggehis ealibiin. Antioxidantat ja UV-stabiliserejeaddjit, mat geavahuvvojit guhkidit plásttabuktagiid eallináiggi, sáhttet maid luovvanit ja čoahkkanit marina birrasii. Álgoiskosat árvalit ahte dáid kemikálaid eksponeren sáhttá dagahit endokrina hehttehusaid ja oksidatiivva streassa čáhce organismmaide.

Vaikko leat dutkamat mat duodaštit ahte gávdnojit dálá áiggi geavahuvvon plastihka lasáhusat Árkatalaš ealibiin, de leat oalle unnán suokkardan eksponerema dáid kemikálaid váikkuhusaid árkatalaš birrasii. Dasa lassin sáhttá leat váttis čatnat kemikálaid gávdnama njuolga plastihkkaosáziidda dego gáldun. Dutkamušat mat giedahallet plastihka fysalaš váikkuhusaid organismmaide eai leat dábálaččat váldán vuhtii plastihkalaš lasáhusaid váikkuhusaid.

PLASTIIHKA LASÁHUSA KEMIKÁLAT ISKON DÁN ÁRVVOŠTALLAMIS

Teknikkalaš raporttas masa dát čoahkkáigeassu polisi-dahkkiid váras lea vuodduuvvon, árvvoštalai AMAP makkár diehtodilli lea plástalasáhusa kemikálalaš váikkuhusain árkatalaš elliide. “Plastihka lasáhusa kemikálat” čujuhit kemikálaide maid dihtomielaččat lasihit plástapolymeraid buvttadettiin. Vaikko vel leat ge eará kemikálat mat čatnasit plastihkkii (omd. monomerat, ávdnasat mat eai dihtomielaččat leat lasihuvvon, laktašuvvon biraslaš mirkkot), dat ovtastusat eai leat mielde dán raporttas.

Go šaddet nu ollu plastihkkii gullevaš kemikálat, de árvvoštallá AMAP ovdagihtii gáržžiduvvon rámmaeavttuid mat gullet plásttalasihuvvon ávdnasiidda, ja AMAP ii leat daid dábálaččat árvvoštallan. Dát addá vuoddoipmárdusa máhtolašvuodas plastihkka lasihuvvon kemikálaid váikkuhusaide árkatalaš elliide. Lasáhusat mat árvvoštallojit teknikkalaš raporttas leat ftaláhtat, bisfenol A, orgánafosfatáhta esterat, UV-filterat ja stabiliserejeaddjit, ja lonuhuvvon difenylamini-antioksidánávdnasat (SPDA). Ovdalis geavahuvvon lasáhus kemikálat mat leat gildojuvvon odne, ovdamearkka dihte dihto buollinhehtejeaddjit, leat vuđolaččat árvvoštallon ovddit AMAP árvvoštallamiin, ja danin dat eai leat dás mielde.

VÁIKKUHUVVON ŠLÁJAT

Dutkamušat leat duodaštan ahte plastihkkaávdnasat leat mánggalágan njiččehasain, lottiin, guliin ja čielggehis ealibiin. Muhto eanaš dutkamušat eai identifisere dáid kemikálaid gálduid, nu ahte ii leat čielggas dáhpáhuuvvá go eksponeren go luovvana birrasii, go organisma lea borran/njiellan, (dahje go borra eará organismmaid mat sisdollet dáid kemikálaid).

ČUOZAHUSAT

Dutkamušat árkatalaš elliid plastihkkalashusaid birra leat háreve, ja eanaš leat dušše dokumenteren daid leahkima árkatalaš šlájain, eai ge daid váikkuhusaid. Váikkuhusaid sáhtta árvidit, muhto dán rádjai leat unnán dieđalaš dokumenterejuvvon duodaštusat dasa. Muhtin Árkatalaš šlájain lea eanet dihto lasseávdnasat ja eai earáin, dát čujuha erohusaid eksponeremis, borramis, ja metaboliseren šlájaid gaskkas, jáhkkmis čadnon daid sierra kemihkalaš iešvuodaide. Okta dutkamuš morššaid ja gahttiid birra gávnnahejde ahte UV-absorbentaid konsentrašuvdna ja industriijalaš antioksidanttat mat leat dovddus muhtun plastihkain rievddai tissue šlájaid mielde, nugo buoiddi, dehkiid ja vuoivvastissue.

VÁILEVAŠVUOĐAT

Okta stuorámuš váilevašvuodain mat dán raporttas fuomášuvvojit gullet plastihka lasáhusaide, ahte eai vel dieđe makkár váikkuhusat dain leat árkatalaš elliide, sihke ovttaskas ávdnasiin ja seaguhusain. Okta gullevaš erohus lea ahte váilot dieđut báikkálaš, regionála ja pan- árkatalaš elliid ja maiddái olbmuid lasáhusa eksponerema ektui. Lea maiddái dárbu buorebut áddet muhtin plastihka lasáhusaid gálduid, ja identifiseret kemikálaid báikkálaš gálduid daid ektui mat fievrriduvvojit Ártisii eará sajis. Váikkuhangaskaomiid kemijjalaš iešvuodasat ja hivvodagat iešguđetlágan plástapolimeriin eai leat nu bures ipmirduvvon, ja plásttaávdnasiid lihcuuvuogit gáibidit eanet dutkama. Váilot maiddái dieđut iešguđetlágan šlájaid bioakkumulerema ja plastihkalaš lasáhusa transformerema birra.

ÁVŽŽUHUSAT

Danne go lea dárbu oalle jođánit geahččalit unnidit nuoskkideami Árktalaš guovlluin plástihkaruskkain ja mikroplasttain, ja čalmmustahttit dehálaš máhttováilevašvuodaid mat dán ođasmahttimis leat fuomášuvvon, de AMAP rávve čuovvovačča:

POLISI ÁVŽŽUHUSAT

Dát ávžžuhusat leat jurddašuvvon Árktalaš stáhtaid ráđđehusaide ja dárkojeaddjiriikkaide.

DOARJJAFIGGAMUŠAT UNNIDIT PLASTIHKARUSKKAID MEARI

ON birasčoahkkima viđat sešuvdna mearridii njukčamánu 2022 dohkkehit riikkaidgaskasaš juridihkalaččat čadni instrumeantta plástta nuoskkidemiid birra, maiddá mearrabirrasis, ja mii galgá vuodđuduvvot viiddis lahknanvuohkái mii váldá vuhtii plástta olles eallingearddi, dás maiddá dan buvttadeami, hábmema ja luoitima. Doabbariid ja mikroplastihkaid váikkuhusa duogážiin Árktisa ekovuogádagaide olbmuid berrejit Árktalaš ráđi miellahtut ja dárkojeaddjit doarjut sihke dán ja eará riikkaidgaskasaš, našuvnnalaš, guovllolaš ja báikkálaš rahčamušaid unnidit plastihkkahivvodaga ja hehttet váttisvuoda gártat vearrábun.

Ii oktage máilmmiviidosas ja lágalaččat geatnegahtti soahpamuš mudde doarvái kemikalaid lasáhusaid plastihkas. Dárbu lea ásahit mearrádusa mii guoská kemikálalaš lasáhusaide oassin dan viiddis lága bokte geatnegahtti soahpamušas mii guoská plásttaid nuoskkideapmái, vai sihkkarastá ahte dáid kemikálaid sáhtta beaktilit ja njuovžilit reguleret.

DIEÐALAŠ ÁVŽŽUHUSAT

Dát ávžžuhusat leat jurddašuvvon Árktalaš stáhtaid ráđđehusaide ja dárkojeaddjiriikkaide oktan internationála ja nationála dutkanruhtádan doaimmahagaid.

ČALMMUSTAHTTIT VÁILEVAŠVUOÐAID MAT GULLET SORRUMIIDDA

- Lasihit áŋgirusšama systemáhtalaččat registreret fuomášuvvon sorronráhpáhusaid, mat merkejit fuomášuvvon beaivvi, šlájaid mat leat mielde, báiki, sorronmateriála, ja eará guovddáš dieduid.
- Guovdilastit áŋgirusšama harmoniseret ja analyseret dieduid dálá diehtovuorkkain identifiseren dihte álbmotvuodđuduvvon váikkuhusaid.

MEANNUDIT VÁILEVAŠVUOÐAID MAT GULLET NJIELLAMII JA SUOLBMUDEAPMÁI

- Ásahit dahje buoridit suolbmudanoali iskkadanprográmmaid árkatalaš riikkain.
- Doarjut álgoálbmotjodihuvvon servodaga vákšuma masa gullet plastihka váikkuhusa dutkamát.
- Movttiidahttit ovttasbarggu iešguđet dutkanbirrasiin, dás maiddáai ovttasbarggu álgoálbmotjodihuvvon servodatvuđot vákšumiin ja industriijain (omd. guollefitnodagat) lasihit rahčamušaid plastihkka identifiserema ektui. Ovddidit dahje dohkkehit standárddaid mat leat heivehuvvon dálá máilmmiviidosas prográmmaide dasa mo raporteret plástihkanjiellamiid vahágiid ealibiidda.
- Identifiseret elliid main lea alla riska ahte sáhttet šaddet mikroplastihka nuoskkideapmái, ja maiddáai daid elliid mat leat olbmo borramušgáldut ja mat leat dehálaččat álgoálbmogiid árbevirolaš biebmodoalus dahje mat leat dehálaččat eará ákkaid geažil, ja mearridit makkár šlájat leat eanet váikkuhuvvon dahje hearkkibut go earát.
- Analyseret relevánta tissue ealibiin main lea vejolaš stuorra riska oažžut mikroplásta nuoskkideami biologalaš stuorrudeami, bioakkumulerema, ja olbmo geavaheami ektui.
- Álggahit vákšunfiggamušaid plastihka ektui ja dasa guoski váikkuhusaid árkatalaš elliide, ja analyseret treanddaid.
- Čadahit guhkesáiggi eksponerendutkamušaid árkatalaš elliid biraslaččat relevánta mikroplastihka dásiid ja sisdoalu, oktan dutkamušain ležžet go fysilogalaš markevrrat mikroplastihka eksponeremis ealibiin dahje eai.
- Analyseret mánggaid stressejeddji váikkuhusaid, ovdamearkka dihte makkár váikkuhusat šaddet go čuohcá mikroplastihkkii, dálkkádatrivdama ráfehuhttiima oktavuhtii, dahje makkár obbalaš váikkuhusat šaddet mikroplastihkas ja kemikálain.

MEANNUDIT VÁILEVAŠVUOÐAID MAT GULLET PLASTIHKA LASÁHUS KEMIKALIAIDE

- Čielggadit plastihka lasáhusaid definišuvnnaid ja kategoriaid.
- Viiddidit vákšunfiggamušaid mat lea jodus vai fátmastit plastihkka lasáhusa kemikálieid screening ja/dahje vákšuma.
- Váldit mielde álgoálbmotjodihuvvon servodatvuodđuduvvon vugiid ja reaidduid vákšunfiggamušaid plastihkaid ealibiin vai sihkkarastá ahte borramušsihkkarvuoda ja borramušoadjebasvuoda perspektiivvat leat váldon vuhtii.
- Guovdilastit dutkama dasa ahte buorebut ipmirdit plastihkkalasáhusaid kemikalalaš biraslaš vuorbbi, oktan eará gállduid (lahka ja gáidusis) ja guhkes gaskkaid fievrridemiid.
- Viiddidit analyhtalaš vuogádagaid, metodaidda ja reaidduid mat gusket plastihka lasáhusa kemikálieide, earret eará buohtastahttima laboratoriaid gaskkas.

AMAP, mii ásahuvvui 1991:s guhtta riikka Árkttalaš birassuodjalanstrategiija olis, vákšu ja árvoštallá árkttalaš guovllu dili nuoskkideami ja dálkkádatrievdademiid ektui. AMAP buvttada dieđalaš vuodđuduvvon politihkalaš árvoštallamiid ja almmolaš dieđihanbuktagiid mat leat vuodđun diehtujuohkimii polisii ja mearrádusdahkan proseassaide. AMAP lea 1996 rájes doaibman okta dain Árkttalaš ráđi guđa bargjoavkkuin.

Dán dokumeantta lea Árkttalaš vákšun ja árvoštallanprográmma ráhkadan, iige dat vealttakeahtta buvtteduvvon ovdán oainnuid mat leat Árkttalaš Ráđis, dan miellahtuin dahje observatevrrain.

AMAP Čállingoddi

The Fram Centre,
Box 6606 Stakkevollan,
9296 Tromsø, Norge

Tel. +47 21 08 04 80
Fax +47 21 08 04 85

amap@amap.no
www.amap.no

AMAP
Arctic Monitoring and
Assessment Programme

